

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ
АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

**МАТЕРІАЛИ VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ, ВИКЛАДАЧІВ ТА СПІВРОБІТНИКІВ**

(Суми, 18-19 квітня 2019 року)

**Суми
2019**

Лариса Щигло,

к. філол. н., доцент кафедри германської філології

Сумського державного університету

СЛОВОВІРНА ВАЛЕНТНІСТЬ:

РОЗДУМИ У СВІТЛІ ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНОЇ ТЕОРІЇ

Наука про мову сьогодення характеризується гетерогенністю дослідницьких парадигм, представлена низкою методологічних напрямів та наукових шкіл, що зумовлено складністю предмету дослідження й розмаїттям підходів до нього. Інтегративне вивчення передбачає залучення знань з інших наук, зіставлення прикладних і фундаментальних теорій. У результаті «посилюються процеси взаємодії принципів і уявлень картин реальності, що формуються в різних науках. Усе частіше зміни цих картин відбуваються не стільки під впливом внутрішньодисциплінарних чинників, скільки шляхом «парадигмального щеплення» ідей, що транслуються з інших наук. Використання принципів синергетичної парадигми в дослідженні словотвірної системи відкриває для нас нові перспективи опису та систематизації словотворчих процесів, які не знаходили пояснення в умовах застосування традиційної наукової парадигми. На переконання С. М. Єнікєєвої, синергетичний формат дослідження словотвірних явищ і процесів дозволяє констатувати той факт, що «словотвірна макросистема являє собою класичний приклад синергетичної системи, а її внутрішньосистемна організація забезпечує задоволення зростаючих номінативних потреб носіїв мови [2, с. 178].

Актуальність нашої розвідки зумовлюється необхідністю застосування ключових принципів синергетичної парадигми щодо вивчення словотвірної системи німецької мови, а саме принципу нелінійності, тобто ієрархічної організації, що передбачає багатоваріантність шляхів розвитку відкритої системи, незворотний характер і різномасштабність змін, чергування ступеня інтенсивності процесів, що відбуваються в системі під час її самоорганізації.

Основна мета дослідження полягає у висвітленні з позицій теорії безмасштабних мереж словотвірного потенціалу основи слова з урахуванням комбінаторних властивостей твірних основ німецьких дієслів, а саме на прикладі дієслів руху.

Мета роботи передбачає вирішення таких завдань:

- обґрунтувати правомірність застосування теорії безмасштабних мереж щодо дослідження та опису словотвірної системи німецької мови;
- розкрити валентнісний потенціал основи слова в контексті однієї з теорій синергетичної парадигми наукового пізнання, а саме теорії безмасштабних мереж.

Поняття нелінійності як характеристики словотвірної системи німецької мови уявляється можливим змоделювати за допомогою безмасштабної мережі з кластерною структурою. Термін «безмасштабна мережа» (англ. scale-free network) був уведений у науковий обіг у 1999 році американським фізиком угорського походження Альбертом-Ласло Барабаші для дослідження різного роду мереж, зокрема соціальних, нейронних і «всесвітньої павутини», яким властива заплутана, непередбачувана, але обов'язково кластерна структура. До того ж, за словами А.-Л. Барабаші, такі системи зі складною топологією підлягають степеневому закону [4, с. 509].

Графічно степеневий закон розподілу вузлів у безмасштабних мережах може бути поданий у системі координат, де на одній осі відмічена кількість зв'язків кожного з вузлів цієї мережі, а на іншій – кількість вузлів із певною кількістю зв'язків. До того ж виявляється, що вузли з невеликою кількістю зв'язків більш численні, ніж вузли з великою кількістю зв'язків. Вузли з максимальною кількістю зв'язків одержали назву вузлів-концентраторів (від англ. hub).

Зазначимо, що метод валентнісного аналізу відповідає цілям і завданням як системного, так і синергетичного підходів, оскільки комбінується з багатьма іншими методами лінгвістичних студій і достатньою мірою формалізується.

Основою реалізації потенційних системних відношень у словотворі, як і в мові, є валентність, а тому дослідження лінгвістичної валентності загалом і словотвірної валентності зокрема як точок перетину парадигматичних, синтагматичних та ієрархічних відношень сприяє більш глибокому розумінню системності мови.

Розглянемо з позицій теорії безмасштабних мереж словотвірний потенціал основи слова, фокусуєчи особливу увагу на комбінаторних властивостях твірних основ німецьких дієслів, а саме на прикладі дієслів руху.

Багатогранність смислової структури похідних основ дієслів руху характеризується наявністю складних семантичних перетворень, що виникають унаслідок взаємодії як твірної й похідної основи, так і словотворчих афіксів і твірних основ. Поява нових сем у смисловій структурі похідних слів пояснюється семантико-словотвірною взаємодією твірних основ і словотворчих афіксів.

Словотвірна потенція основ префіксальних дієслів руху реалізується за рахунок їх валентних властивостей. Розглянемо словотвірну валентність похідних основ у віддієслівному словотворі.

Префіксальні основи дієслів руху утворюють такі віддієслівні похідні основи:

– похідні основи іменників зі словотвірним значенням дії:

– із суфіксом *-ung* зі словотвірним значенням процесу або результату дії:

befahren – їздити (по дорозі); *плавати* (по морю) → *fBefahrung* – їзда (по дорогах), плавання (по морю); *besteigen* – підніматися, сходити (на що-небудь) → *f Besteigung* – сходження (на що-небудь), посадка (у що-небудь).

До словотвірного типу імен дії варто віднести також утворення за допомогою субстантивації та конверсії, а саме:

– субстантивовані інфінітиви зі словотвірним значенням процесу руху:

erspringen – ловити м'яч під час стрибка → *n Erspringen* – ловіння м'яча під час стрибка;

– конверсивні іменники зі словотвірним значенням місця руху: *durchgehen* – *проходити, пролазити (через що-небудь)* → *m Durchgang* – *прохід, проліт (місце); коридор (вагона)*.

– конверсивні іменники зі словотвірним значенням процесу руху: *abfliegen* – *відлітати* → *m Abflug* – *відліт*.

– похідні основи іменників діяча (особи):

– на позначення осіб за родом діяльності із суфіксом *-er*, наприклад, *hochfliegen* – *стрибати у висоту (легка атлетика)* → *m Hochflieger* – *стрибун у висоту (легка атлетика)*, *vorturnen* – *показувати гімнастичні вправи* → *m Vorturner* – *інструктор із гімнастики*;

– на позначення виконавця руху, наприклад, *ankommen* – *приходити, прибувати, приїжджати* → *m, f Ankommende* – *той (та), що приходить, приїжджає, прибуває*.

Варто зазначити, що твірні основи префіксальних дієслів руху є малоактивними в породженні віддієслівних префіксальних дієслів, іменників та прикметників.

Підсумовуючи результати аналізу, зазначимо, що словотвірний потенціал основи слова виявляється в широкому спектрі його формальних і семантичних зв'язків із залежними компонентами. Усе це дозволяє нам розглядати основу слова як своєрідний вузол, в якому сконцентровані її численні зв'язки з іншими елементами системи. Як слушно відзначає Т. І. Домброван, «наявність у динамічній системі вузлів-концентраторів є одним з основних проявів нелінійності цієї системи. Вузли-концентратори це своєрідні «пучки», системоутворювальні кластери, що цементують систему в єдине ціле». І далі: «частиномовна мережа мови має кластерну структуру, в якій кожен кластер – це окремий лексико-семантичний розряд слів із властивими йому валентнісними і сполучувальними парадигмами. Високий/низький ступінь кластеризації є характеристикою комбінаторних властивостей різних частин мови» [1, с. 159].

Проблематика комбінаторного потенціалу мовної одиниці не втрачає своєї актуальності до сьогоднішнього дня, оскільки є однією з багаточисельних проблем динаміки «частиномовного простору мови» [3, с. 175], а дослідження з погляду міждисциплінарного фокусу мовознавства, а саме еволюційної лігнівосинергетики дозволить переосмислити її межі і механізми змін під іншим кутом зору.

Список використаних джерел:

1. Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. Одесса, 2013. 462 с.
2. Еникеева С. М. Синергетическая организация словообразовательной системы современного английского языка. Культура народов Причерноморья. 2007. № 110. Т. 1. С. 175–178.
3. Левицкий А. Э. Частеречное пространство языка // Язык и пространство: проблемы онтологии и эпистемологии. Нежин, 2011. С. 175–206.
4. Barabasi Albert-László and Réka Albert. Emergence of Scaling in Random Networks. 1999. Vol. 286. pp. 509–512.